

Commentaar op Onbeholpen Burgerschap

Marcel Wissenburg

(Aantekeningen gebruikt in het forumdebat na de Burgerschapslezing door Evelien Tonkens, Nutshuis, Den Haag, 3 maart 2011)

Ik heb een tweedelig commentaar. Het eerste deel is dat van de academicus; dat deel gaat over de vooronderstellingen achter het verhaal, de sociaal- en politiek-filosofische betekenis. Het tweede deel bespreekt de maatschappelijke consequenties en is daardoor ook een veel politieker reactie.

(1) Het filosofische verhaal

Ik ben allereerst blij dat de term ‘onbeholpen’ alleen in de titel van deze lezing voorkomt – er zit ‘hulp’ in en het klinkt als ‘hulpbehoevend’. Dat is denigrerend ten opzichte van de burger, en vooringenomen als ’t gaat om de rol van de overheid – alsof de overheid niet het probleem is van die tegen allerlei bureaucratische obstakels en desinteresse oplopende burger, maar juist de Godgegeven oplossing.

Ten tweede: ik voel me niet prettig bij de vele, zo te horen niet door harde data onderbouwde, generalisaties over ‘de’ overheid en ‘de’ burgers. Er is wel meer data beschikbaar – data die bij voorbeeld laten zien dat het met het gebrek aan vertrouwen in de zogenaamde slangenkuil van de politiek nog altijd wel meevalt; in vergelijking met de rest van Europa, om over de rest van de wereld al niet eens te spreken, scoort Nederland nog steeds in de absolute top van politiek vertrouwen en legitimiteit van het systeem. Dat gezegd hebbende, ik betreur evenzeer als mijn collega dat vooralsnog de middelen ontbreken voor valide kwantitatief sociaalwetenschappelijk en menswetenschappelijk onderzoek op een zo belangrijk terrein.

Bij gebrek aan harde feiten trek ik me daarom terug op mijn eigen vertrouwde terrein: de theorievorming over de goede samenleving – een terrein dat iets minder gevoelig is voor problemen met onvoorspelbare of onbekende feiten.

Vanuit dat perspectief wil ik een onderscheid, dat impliciet bleef, expliciteren: het onderscheid tussen sociaal en politiek burgerschap, tussen de bourgeois en de citoyen. De bourgeois is de burger die in het maatschappelijk verkeer, oftewel de sociale sfeer, omgaat met andere burgers (=bourgeois) en samenwerkingsverbanden van burgers – de sportclub, de chatroom, het getwitter, de doorrookte buurtkroeg, de dierenambulance, de kerk of heksenkring, de natuurbeschermingsclub, de vereniging van eigenaren et cetera. De citoyen is de burger in de politieke sfeer, de burger met burgerrechten en burgerplichten tegenover de overheid of de staat.

Ik wil twee boodschappen uit deze lezing bespreken: dat de bourgeois hulp nodig heeft, en wel van de overheid; en dat politiek burgerschap, politieke participatie de citoyen, bevorderd moet worden via het sociaal burgerschap van de bourgeois.

Heeft de bourgeois hulp nodig? Het “lokaal burgerschap” van collega Tonkens is een conceptie van burgerschap die niet de mijne is: het maakt elke sociale bezigheid buiten de voordeur tot politiek, het vernietigt de bourgeois en laat alleen de citoyen over. Wat daar vervelend aan is, is dat het alle activiteiten onderling van burgers in vrijwillige samenwerking op het directe niveau van alle betrokkenen, verandert in een strijd in de politieke sfeer van

dwingend opleggen van normen en waarden met de zwaarmacht, het geweldsmonopolie, dreigend achter de deur. Het maakt dat de burger zich direct moet onderwerpen aan de alomtegenwoordige, eigenlijk dus totalitaire, staat en haar regels, dat zij tot een verlengstuk van de gemeenschap worden, terwijl de oorspronkelijke activiteit die er juist op was gericht *zelf* iets te doen, snel, simpel, zonder complicaties en zonder in feite een loyaliteitsverklaring te hoeven tekenen. Laat het gaan om het ruimen van begroeiing op de hoek van de straat die het zicht voor verkeer hindert en tot ongelukken leidt – daar hebben we de politiek echt niet bij nodig. Of laat het gaan om het bewonersinitiatief in Sloterveer: het probleem is niet de bureaucratische verantwoordingscultuur, het probleem is dat vrijwilligers niets kunnen doen buiten de overheid om.

De assumptie in de lezing lijkt te zijn dat actieve burgers (bourgeois) de staat nodig hebben. Maar misschien is de observatie dat de staat 'n obstakel is en gewantouwd moet worden, wel terecht. (En tussen haakjes, ik vraag me af of dat wantouwen niet eerder tekenend is voor burgers die *noch* als bourgeois *noch* als citoyen actief zijn.) Misschien zijn de bourgeois bezig met zaken waar ze de politiek absoluut niet bij nodig hebben – sport, fanfare, buurtfeest, buurtwacht.

Is de zogenaamde onbeholpenheid van de citoyen wel 'n vraag om hulp; is het wel een probleem? Is het niet eerder een probleem voor de bureaucratische overheid en vanuit het perspectief van die bureaucratische overheid, die immers geen andere bestaansgrond heeft dan te dienen en te helpen, en die daarom immer zoekt naar ruimte voor expansie, naar nieuwe taken en nieuwe kansen om te betuttelen en te vergaderen?

Mijn tweede vraag: moet politiek burgerschap bevorderd worden via sociaal burgerschap?

Ik denk dat het ten eerste de vraag is of politieke participatie wel zo nodig bevorderd moet worden. Of je een beter mens wordt van politieke participatie is, zacht gezegd, omstreven. Ik zou echt niet willen beweren dat een goed leven er een is waarin iedere burger inspraakavonden en actief lidmaatschap van een partij verkiest boven een welverdiende avond voor de TV met hapjes en drank. Ik zie geen intrinsieke waarde in politieke participatie – wel in het principe van universele toegang tot en controle over de overheid, want dat is precies wat de citoyen tot een vrij mens maakt, maar ik zie niets in daadwerkelijke permanente bemoeienis van iedereen op elk moment met elk overheidshandelen.

Ik heb daarnaast vooral grote twijfels bij politieke invloed die uitgeoefend wordt door organisaties van bourgeois – de zogeheten civil society organisaties, wat christendemocraten tot voor kort wel middenveld noemden. De praktijk is dat zulke organisaties bestaan uit, en worden gerund door, de mensen die er de tijd, energie en middelen voor hebben – onbeschouft gezegd, de mensen met de grootste bek en de meeste vrije tijd. Dat impliceert dat diezelfde organisaties tegelijk een hoop mensen en belangen kunnen uitsluiten en niet representeren: iedereen die zich niet om half zes bij moeders de vrouw meldt, om 6 uur eet en om 7 uur op 'n vergadering kan zijn. In het ergste geval veroveren civil society organisaties een vaste bestuurlijke, beleidsuitvoerende of assisterende rol en ontstaat een patronagesysteem waarin de kernleden van zulke organisaties een soort makelaars of bemiddelaars worden – kleine godfatherthertjes.

Er kleven daardoor twee gevaren aan autonome politieke activiteit van civil society organisaties, én aan het door de overheid betrekken van die organisaties. Het eerste gevaar is paternalisme: burgers worden opgepadeld met 'diensten' en 'voorzieningen' waar ze niet om

gevraagd hebben en vaak geen belang bij hebben. Het tweede is principiëler en wat mij betreft ernstiger: bourgeoisparticipatie saboteert de democratie: het onderdraaft immers het principe van de vrije en voor elke burger gelijke toegang tot de bronnen van macht.

(2) Dan het politieke deel van mijn commentaar:

Er lopen een aantal thema's door elkaar heen in deze lezing. Ten eerste is er de poging de bourgeois om zeep te helpen door hem of haar op te lossen in de grote soep van de citoyen: collega Tonkens wil toegang tot de zorgende boezem van de overheid eenvoudiger maken, bijvoorbeeld door meer vertrouwen en minder controle. In het Engels zou ik daaraan toevoegen: ... come to me, said the spider to the fly. Overheidshulp is altijd verleidelijk, en verslavend, en uiteindelijk fataal. Er is een heel fijne grens tussen een overheid die de civil society toestaat te bloeien, en een overheid die zelf tuinier wordt. Het bijna actief organiseren van de civil society door de politiek, het binnen de politiek zuigen ervan, het annexeren ervan en tot een verlengstuk van de overheid maken, waar collega Tonkens voor pleit, kan geconstrueerd worden als een uitholling van de vrijheden van vereniging en vergadering, opinie en overtuiging, ofwel als een bedreiging van de meest fundamentele mensenrechten.

Een tweede thema dat door de lezing heenloopt is de gedachte dat participatie in de politiek via civil society organisaties een goede zaak is, maar ik zie het als een uitholling van de democratie. Maar al te vaak vertegenwoordigen burgerinitiatieven de gevoelens van sommige en lang niet alle burgers; wie zwijgt stemt niet perse toe, maar is gewoon vaak gepasseerd door 'n strakker of glibberiger georganiseerde lobby. Hulp bieden aan dergelijke organisaties, daarmee invloed op beleid bieden, betekent een extra stem geven aan de burger die de overheid *wel* weet te bereiken, ten nadele van de burger die niet georganiseerd is of 'n tegengestelde overtuiging heeft. Vroeger hadden we belastingkiesrecht – meer stemmen naar mate je meer bijdroeg aan de gemeenschap; dit systeem is zo mogelijk nog meer perfide: het geeft dubbele stemmen aan de grootste monden en de gladste praters.

Vandaar ook dat ik met enig wantrouwen reageer op (derde thema) de suggestie dat we de maatschappelijk actieve burger weer gaan waarderen als iemand die niet per definitie uit eigenbelang handelt. De weg naar de hel is geplaveid met goede voornemens, en de wereld gaat aan goede bedoelingen ten onder, zei mijn oma altijd. Daargelaten dat ik niet zie wat er fout is aan opkomen voor je eigenbelang, de schaduwkant van altruïsme is paternalisme oftewel betutteling: wie beweert in het belang van anderen of zelfs van het algemeen belang op te treden, probeert in feite uit te maken wat goed is voor anderen, zonder die anderen voor zichzelf te laten spreken.

Dat paternalisme proef ik in het bijzonder in de illustratie die Tonkens kiest voor haar stelling dat 'grote', globale, maatschappelijke issues niet meer verbonden worden met het persoonlijke leven: waar vroeger op de ontbijttafel een spaarpotje voor ontwikkelingshulp stond, regeert nu 'klimaatontkenning' en cynisme over de morele onbevlektheid van vegetarisme of biologisch voedsel. In deze illustratie wordt de bourgeois nota bene tot verlengstuk van de citoyen gemaakt over de rug van zijn of haar kinderen, niet eens meer in de civil society maar in de huis- en de eetkamer. Ik zou luidkeels willen waarschuwen tegen de politisering van de eettafel. Kinderen zijn niet gediend bij indoctrinatie – en ouders horen niet het slachtoffer te worden van via hun school geïndoctrineerde kinderen die, pakweg, hun vlees- of visetende ouders ineens als bloeddorstige harteloze massamoordenaars hebben leren zien. Wie van kinderen kritische en zelfstandige burgers wil maken, leert ze juist te twijfelen

en vragen te stellen, en dan is die *scepsis* over ontwikkelingshulp, opwarming, vredesmissies en wat dies meer zij juist toe te juichen.

Laat ik besluiten met 'n lekker elitair citaat: *timeo danaos et dona ferentes* – pas op voor Grieken die cadeautjes meebrengen, zo waarschuwde ooit iemand, tevergeefs, voor het paard van Troje. Sociaal burgerschap is een poging van vrije mensen om de zwaarmacht buiten de poorten van de vrije stad te houden, waar ze thuishoort.

